

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.23

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.28>

Лапка О. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

Пікуля Т. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

УКРАЇНА В МАЙБУТНІЙ АРХІТЕКТУРІ СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року поставила на порядок денний питання щодо побудови нової регіональної та міжнародної систем безпеки. Військове вторгнення Росії в Україну знаменує собою визначальний момент у перебудові геополітичного порядку. Битва за Україну – це не просто чергова регіональна війна, вона являє собою розрив відносин Росія-Захід, що матиме глибокі наслідки для Європи та світу.

У який спосіб ця війна може вплинути на глобальний баланс сил проаналізовано у відповідній статті. Беручи за основу узагальнення основних тенденцій розвитку системи міждержавних відносин, запропоновані можливі тенденції розвитку міждержавних відносин, серед яких названі: відбудеться новий поділ Європи; війна в Україні спровокує економічну та політичну кризу в Російській Федерації; війна в Україні поглибить стратегічний союз Російської Федерації з Китаєм; війна в Україні прискорять розподіл світу на два ворожі, конкуруючі табори; поновлення уваги до європейської безпеки стримуватиме розвиток відносин між США та Азією; війна в Україні прискорить глобальну гонку озброєнь.

Незважаючи на усю невизначеність та можливу багатовекторність майбутньої системи міждержавних відносин у статті наголошено, що ключовою проблемою їхньої архітектури є вирішення питання, щодо системи прийняття нагальних рішень, щоб замість слів про «стурбованість», ухвалювалися ефективні заходи захисту міжнародного правопорядку.

У висновку до дослідження визначено, що наявність як такої інституційної системи безпеки є недостатнім фактором стабільності в світі, універсальна міжнародна організація повинна відповідати таким критеріям, як відсутність права вето у окремо взятої держави; наявність автоматичного механізму позбавлення права голосу будь-якої держави, яка порушила міжнародне право, в тому числі Статут; розширення компетенції, разом із запровадженням імперативного права ухвалювати рішення в сфері безпеки, економіки, клімату і екології і прав людини; наявність потужного воєнного контингенту у складі не менше 250 тисяч професійних військовослужбовців та резерву, які не підпорядковуються жодному уряду, окрім Генасамблеї ООН та, у термінових випадках, Радбезу ООН, як постійно діючого світового уряду.

Ключові слова: російсько-українська війна, регіональна система безпеки, міжнародна система безпеки, системи міждержавних відносин, майбутня архітектура світового порядку.

Lapka O. Ya., Pikulia T. O. Ukraine in the future architecture of world security (theoretical and legal analysis)

Abstract. The Russian-Ukrainian war, which has been going on since 2014, has raised the issue of building new regional and international security systems. Russia's military invasion of Ukraine marks a defining moment in the restructuring of the geopolitical order. The battle for Ukraine is not just one of regional war, it is a rupture of Russia-West relations that will have profound consequences for Europe and the world.

How this war can affect the global balance of power has been analyzed in the relevant article. Taking as a basis the generalization of the main tendencies of development of the system of interstate relations, possible tendencies

of development of interstate relations are offered, among which are named: there will be a new division of Europe; the war in Ukraine will provoke an economic and political crisis in the Russian Federation; the war in Ukraine will deepen the strategic alliance of the Russian Federation with China; the war in Ukraine will accelerate the division of the world into two hostile, rival camps; renewed attention to European security will hinder the development of relations between the United States and Asia; war in Ukraine will accelerate the global arms race.

Despite all the uncertainty and possible multi-vector nature of the future system of interstate relations, the article emphasizes that the key problem of their architecture is to address the issue of the system of urgent decisions so that effective measures to protect international law and order are taken instead of "concerns".

The study concludes that the existence of such an institutional security system is a lack of stability in the world, a universal international organization must meet such criteria as the absence of a veto in a single state; the existence of an automatic mechanism for deprivation of the right to vote of any state that has violated international law, including the Charter; expansion of competence, together with the introduction of the imperative right to make decisions in the field of security, economy, climate and environment and human rights; the presence of a strong military contingent of at least 250,000 professional servicemen and a reserve that is not subordinate to any government except the UN General Assembly and, in urgent cases, the UN Security Council as a permanent world government.

Key words: *Russian-Ukrainian war, regional security system, international security system, systems of interstate relations, the future architecture of the world order.*

Постановка проблеми. Президент України Володимир Зеленський у своєму виступі зазначив, що напад Російської Федерації анулював і європейську, і глобальну безпеку [1]. Попередня система безпеки, яка діяла останні 80 років, себе вичерпала. Не працює ні ООН, ні ОБСЄ, ні інші міжнародні та регіональні структури.

Мета статті запропонувати можливі тенденції розвитку міждержавних відносин та місце України в майбутній архітектурі світової безпеки.

Стан дослідження. Вирішенню проблем пов'язаних із регіональною та світовою безпекою займаються сучасні юристи та практики з міжнародного права: Франціско Руїз, Костянтин Єлісеєв, Валерій Чалий, Вісенте Гаррідо, Анатолій Зленко, Мануель Асерете, Олександр Литвиненко, Олександр Чалий, Юрій Щербак, Борис Тарасюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить історія, людство ніколи не мало практичної можливості забезпечити стійкий мир та безпеку в усьому світі, «мир» був і є винятком із загального правила «війни».

Перша світова війна призвела до революцій, нових диктаторських режимів і спровокувала II світову війну. По завершенню останньої країни-переможниці розділили Європу утворивши сфери впливу – демократичний Захід і комуністичний Схід. Однак, протиборство між Заходом та Сходом тривало на рівні окремих регіональних конфліктів: Іран, Корея, В'єтнам, Афганістан та ін.

Третя світова війна у жовтні 1962 року, так звана Карибська криза, виникла внаслідок таємного розміщення Радянським Союзом ядерних ракет у Кубі, і ледь-ледь не призвела до великої ядерної війни [2].

Після III світової війни, розпад Радянського Союзу в останні десятиріччя XX ст. ознаменував завершення 70-літньої історії комуністичної ідеології і домінування двополярної системи безпеки в світі [3]. Посприявши політично та економічно поваленню СРСР Захід втратив пильність, бо Російська Федерація стала залежною від міжнародної фінансової допомоги. Попри фінансову залежність усі керівники в пострадянській Російській Федерації – від першого президента Б. Єльцина до нинішнього глави Російської Федерації В. Путіна – прагнули відновити імперію, що автоматично означало обмеження або/і позбавлення суверенітету колишніх радянських республік, які отримали незалежність після розпаду СРСР, а також розширення державних кордонів Росії за рахунок територій суверенних держав. Москві, до початку військового вторгнення в Україну у 2014 році, прощалося агресивна зовнішня політика, як плата за постачання нафти і газу до Європейський країн.

Агресивна зовнішня політика Російської Федерації, що проявилася у спровокованих військових конфліктах по усьому світу, має таку хронологію:

У 1992–1993 роках Росія окупувала придністровський регіон Молдови, внаслідок чого виникла самопроголошена Придністровська

Молдавська Республіка. Придністров'я перетворилось на сіру зону, не визнану ніким, зі зруйнованою економікою та міжнародною ізоляцією [4].

У 1992 році Російська Федерація спровокувала війну між абхазькими сепаратистами та урядом Грузії, підтримавши сепаратистів. Причиною конфлікту стали дії проросійської частини абхазької політичної еліти, спрямовані на від'єднання від Грузії і приєднання до Росії. Війна закінчилася у 1993 році відторгненням Абхазії від Грузії, чого і хотіла Росія [5].

У 1994–1996 роках – завдяки Російській Федерації відбулася перша російсько-чеченська війна. Конфлікт полягав у прагненні Російської Федерації приєднати до себе Чеченську Республіку Ічкерію, яка завдяки прийнятому в СРСР у 1990 році закону отримала можливість реалізувати своє конституційне право на вихід зі складу СРСР. Кампанія завершилася битвою за Грозний. Результатом конфлікту стала перемога чеченських збройних сил та виведення російських військ та збереження Чечнею незалежності.

У 1999–2009 роках – відбулася друга російсько-чеченська війна. У 1999 році невідконтрольне уряду Чечні воєнізоване формування розпочало бойові дії на території Дагестану. Виступ придушили і Росія, використавши це, як привід для вторгнення, розпочало другу військову кампанію проти Ічкерії, яка закінчилася встановленням проросійського чеченського уряду.

У 2008 році відбулася так звана «П'ятиденна війна», яка вважається першою військовою операцією Російської Федерації поза своєї території. Російські війська під приводом «захисту цивільного населення» вторглися до Грузії з територій сепаратистських республік Північної Осетії та Абхазії. Відтоді Південна Осетія є невизнаною республікою під контролем Росії [6].

У 2015 році вторгнення Російської Федерації в Сирію стало вирішальним моментом у громадянській війні, яка розпочалася у 2011 році в Сирії. Це втручання допомогло президенту Сирії Асаду досягти військової переваги над повстанцями, та підтримує його режим донині.

Останній геополітичний збройний конфлікт спровокований Російською Федерацією розпочався у 2014 році, який триває і по теперішній час – Російсько-українська війна.

Навесні 2014 року Росія окупувала Крим та спробувала створити «народні республіки» на сході, півдні та у центрі України. Під приводом «руху за незалежність» за підтримки російських військ була захоплена влада у Донецьку та Луганську. Україна розпочала «антитерористичну операцію». Після боїв у 2014 та 2015 роках неоголошена війна на сході України перейшла у стан «замороженої». 24 лютого 2022 року Росія офіційно вторглась на територію України, назвавши це «операцією» [7]. Глава Російської Федерації послався на прохання про військову допомогу голів так званих Донецької та Луганської народних республік [8].

Спільним для усіх військових конфліктів спровокованих Російською Федерацією є те, що вони це називають «миротворчими місіями» та «спеціальними операціями» на «захист російськомовного або православного населення».

На думку британської аналітичної компанії The Economist Intelligence Unit (EIU), військове вторгнення Росії в Україну знаменує собою визначальний момент у перебудові геополітичного порядку. Битва за Україну – це не просто чергова регіональна війна, вона являє собою розрив відносин Росія-Захід, що матиме глибокі наслідки для Європи та світу.

У який спосіб ця війна може вплинути на глобальний баланс сил спрогнозуємо проаналізувавши основні тенденції розвитку системи міждержавних відносин.

1. Відбудеться новий поділ Європи. Російська Федерація анексує частину території України, або захопить усю її державну територію, тим самим, створить буферну зону між Росією та Заходом, до якої будуть долучені держави Білорусь і Казахстан.

2. Війна в Україні спровокує економічну та політичну кризу в Російській Федерації. Наслідками кризового становища Росії стануть: по-перше, однополярність світу та гегемонія США; по-друге, вторгнення Росії в Україну буде викликом провідній ролі США як «глобального поліцейського» у світі.

3. Війна в Україні поглибить стратегічний союз Російської Федерації з Китаєм. Відсторонена від міжнародної політичної, економічної та фінансової системи, Росія зміцнить союз із Китаєм. Російська Федерація допома-

гала Китаю у сферах енергетики, військових справах, у нарощуванні повітряних і морських спроможностей, розвідці. У свою чергу, отримала фінансування та технології. Для Китаю союз із Росією забезпечує безпеку північного кордону, природні ресурси та спільний авторитарний підхід, подібне ставлення до Заходу. На зимовій Олімпіаді у Пекіні, перед вторгненням Росії в Україну, президенти Сі Цзіньпін і В. Путін заявили, що їхній альянс «не знатиме меж» і «перевершуватиме політичні та військові союзи часів холодної війни» [9].

4. Війна в Україні прискорять розподіл світу на два ворожі, конкуруючі табори. Протягом останніх років Китай і Захід змагаються за домінування в галузях і технологіях майбутнього. Китайські компанії зараз глибоко «вкоренилися в американському суспільстві». Лідер Китаю Сі Цзіньпін має намір досягти «глобального домінування Китаю», і для реалізації цієї «мрії», він використовує різні напрями. Одним з цих напрямів є посилення китайської військової потужності, створення військових баз і морських портів, і не лише на території Китаю. Наприклад, по всьому Індійському океану, де історично «переважала Індія», Китай зараз контролює або допомагає управляти портами, аеродромами, військовими базами чи станціями спостереження вздовж узбережжя М'янми, Шрі-Ланки, Мальдівів та Пакистану [10].

Деякі країни пристануть на чиюсь сторону, але багато інших прагнуть підтримувати відносини з обома таборами.

5. Поновлення уваги до європейської безпеки стримуватиме розвиток відносин між США та Азією. Завдяки вимушеному відволіканню дипломатичних ресурсів для подолання кризи на сході Європи, зусилля США у протистоянні Китаю будуть обмежені. Це погана новина для таких країн, як Японія, Південна Корея та Тайвань, які розраховують на захист з боку США і які зараз будуть ще більше прагнути сформувати коаліцію в Азіатсько Тихоокеанському регіоні на противагу Китаю.

6. Війна в Україні прискорить глобальну гонку озброєнь. Останніми роками Китай розширив свій ядерний арсенал, а Росія, США, Велика Британія, Франція та інші модернізували свої. Кількість розгорнутих ядерних боєголовок зростає. Сучасна гонка озброєнь

не досягла розмірів тієї, що була між Росією та США під час Холодної війни, оскільки військові витрати США все ще більш ніж у 2,5 рази перевищують витрати Китаю, але вона прискорюється. Війна в Україні призведе до ще більшого розповсюдження зброї та дестабілюючого циклу ескалації озброєнь за принципом «око за око» [11].

7. Німеччина може почати відігравати дедалі активнішу роль у європейській політиці безпеки. ФРН відмовилася від газопроводу «Північний потік-2», який раніше захищала попри тиск США, і по словам віце-канцлера та міністра економіки Німеччини Роберта Хабекка підготувалася до ембарго на нафту із Росії [12]. Однак, Німеччина – «одна з найбільш нерішучіших країн ЄС», коли йдеться про найважливіші питання, що стосуються війни Росії проти України. Таку думку висловив міністр закордонних справ України Д. Кулеба, в інтерв'ю виданню Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). На думку Д. Кулеби, є три аспекти, за якими Берлін міг би ухвалити історичні рішення. По-перше, – щодо усунення перешкод для постачання необхідної Києву зброї. По-друге, під час запровадження санкцій щодо Росії. По-третє, у вирішенні проблеми надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС [13].

8. Війна за Україну поглибить поділ світу на авторитарний та демократичний. Вторгнення в Україну спровокує Росію до відвертого авторитаризму, як зафіксовано в щорічному Індексі демократії EIU [14]. Рішення у 2012 році прем'єр-міністра Російської Федерації В. Путіна, повторно балотуватися на пост президента, після двох термінів у 2000-2008 роках, стало вирішальним кроком у сповзанні країни до авторитаризму (до зростання корупції, придушення свободи слова та політичних свобод). Аналогічні тенденції можна спостерігати і в Китаї при правлінні Сі Цзіньпіна.

9. Посиляться сепаратистські рухи по усьому світі, наприклад у таких країнах, як Азербайджан (Нагірний Карабах), Китай (Тайвань) та Туреччина (Східне Середземномор'я). Що стосується Російської Федерації, то за прогнозами американської приватної розвідувальної компанії Stratfor, Росія не здатна зберегти свій теперішній адміністративний устрій та втри-

мати контроль над всією нинішньої територією держави. Головним проявом потенційного розпаду Російської Федерації вважається сепаратизм її регіонів, з котрим федеральний центр стикнеться протягом найближчих 10 років [15]. Реакція світу на спробу Російської Федерації розділити Україну будуть уважно вивчатися тими, хто має подібні цілі.

У роздмухуванні відповідного питання не пасе задніх і сама Російська Федерація, підтримуючи сепаратистські, ультраправі партії та інші позасистемні утворення в Європі («Фідес» (Угорщина), «Золота зоря» (Греція), Партія Свободи (Австрія), «Атака» (Болгарія), Національна демократична партія (Німеччина), «Північна ліга» (Італія), Національний фронт (Франція). Окрему увагу Російська Федерація звертає на подібні утворення на території США, беручи, зокрема, активну участь у «створенні» Каліфорнійської республіки, Республіки Техас, Королівства Гаваї, Національної суверенної держави Борінкен (на території Пуерто Ріко) [16].

Незважаючи на усю невизначеність та можливість багатовекторність майбутньої системи міждержавних відносин, ключовою проблемою їхньої архітектури є вирішення питання, щодо системи прийняття нагальних рішень, коли замість слів про «стурбованість», ухвалюватимуться ефективні рішення щодо застосування заходів захисту міжнародного правопорядку. Будапештський меморандум показав, що гарантії нічого не варті, якщо вони чітко не окреслені. Гарантії чогось варті лише в тому випадку, якщо їх дотримуються. На жаль, немає суто інституційної відповіді щодо майбутньої архітектури безпеки, яка гарантуватиме безпеку України.

Суто інституційно гарантами безпеки для України могли б виступити певні альянси провідних держав світу. Наразі Україна разом із партнерами, зокрема США, Великою Британією, Францією, Німеччиною, Італією, Туреччиною, перебуває в пошуку можливих гарантів безпеки для України та одночасно створення нової світової системи безпеки.

Гарантом безпеки на сьогодні залишається НАТО. Проте ми знаємо, що стаття 5 Вашингтонського договору, яка гарантує захист будь-якого члена НАТО у випадку нападу на нього,

автоматично не застосовується, для її виконання потрібна одностайність Ради Північно-атлантичного Альянсу. До того ж, окремі країни-члени можуть ухвалити рішення про не втручання.

Можна погодитися з ідеєю українського президента В. Зеленського створити систему безпеки U-24. Президент України виступив з ініціативою, озвученою під час виступу перед Конгресом США 16 березня, зі створення нового союзу U-24. «Я звернувся і до Сполучених Штатів, і до всіх відповідальних держав щодо створення нового об'єднання U-24. Нового союзу, який гарантуватиме, що кожен агресор отримає скоординовану відповідь світу. Швидко та ефективно. Одразу. Не через тижні, місяці, роки, а за перші 24 години від нападу», – сказав В. Зеленський [17].

Проте, як вони зможуть гарантувати безпеку України, як зробити так, щоб U-24 було ефективніше ніж НАТО або ООН? Інституційної реакції сьогодні недостатньо. Вони могли б пообіцяти прийти на допомогу Україні, маючи у своєму розпорядженні збройні сили. Але, напевно чи без участі ядерних держав такі гарантії обіцяють вагому безпеку.

Висновки. Вважаємо, що універсальна міжнародна організація повинна відповідати таким критеріям: 1) відсутність права вето у окремо взятої держави; 2) наявність автоматичного механізму позбавлення права голосу будь-якої держави, яка порушила міжнародне право, в тому числі Статут; 3) розширення компетенції, разом із запровадженням імперативного права ухвалювати рішення в сфері безпеки, економіки, клімату і екології і прав людини; 4) наявність потужного воєнного контингенту у складі не менше 250 тисяч професійних військовослужбовців і у 20 разів більше резервістів, який не підпорядковується жодному уряду, окрім Генасамблеї ООН та, у термінових випадках, Радбезу ООН, як постійно діючого світового уряду. ОБСЄ та інші регіональні безпекові організації мають бути або ліквідовані, або краще інкорпоровані в ООН» [18].

Ми також повинні пам'ятати про базову реальність: наразі важливі гарантії безпеки продовжують залишатися у руках Вашингтона. Європа ще довго не матиме засобів, щоб забезпечити Україні необхідний захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Україна та крах глобальної системи безпеки. Що з нами зараз? URL: https://lb.ua/world/2022/03/11/509088_ukraina_krah_globalnoi_sistemi.html (дата звернення: 03.05.2022).
2. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=9804 (дата звернення: 03.05.2022).
3. Розпад СРСР 1991 р. URL: <https://www.zsu.gov.ua/year/5fe440852f429b1f88ce9cb8> (дата звернення: 03.05.2022).
4. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Prydnistrovia (дата звернення: 03.05.2022).
5. ЄСПЛ виніс перше рішення у справі Грузії проти Росії за війну 2008 року. Обидві країни оголосили про свою перемогу. <https://babel.ua/news/58027-yespl-vinis-pershe-rishennya-u-spravi-gruziji-proti-rosiji-za-viynu-2008-roku-obidvi-krajini-ogolosili-pro-svoyu-peremogu> (дата звернення: 03.05.2022).
6. «Пятидневная война». Deutsche Welle. 20.04.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0/t-44326954>
7. Війни Росії за останні 30 років та їхні наслідки URL: <https://ukrainer.net/viynu-rosii/> (дата звернення: 03.05.2022).
8. Визнання "ЛДНР": Держдума ратифікувала договори з "республіками". Deutsche Welle. 22.02.2022 URL: <https://www.dw.com/uk/vyznannia-ldnr-derzhduma-ratyfikovala-dohovory-z-respublikamy/a-60871017> (дата звернення: 06.05.2022).
9. Чи допоможе Росії "найкращий друг"? Як Китай реагує на вторгнення в Україну. BBC News Україна. 5 березня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60631037> (дата звернення: 03.05.2022).
10. Захід досі не розуміє масштабів «амбіцій Китаю» – NYT. 18 вересня, 2020. «ZN.UA». URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/zakhid-dosi-ne-rozumije-masshtabiv-ambitsij-kitaju-nyt.html>
11. Збільшення витрат на безпеку може спровокувати гонку озброєнь, попереджають в НАТО. Інтерфакс-Україна. 30.11.2017 URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/465859.html> (дата звернення: 03.05.2022).
12. Германия заявила о готовности остановить российскую нефть после того, как ЕС согласится на эмбарго. Блумберг. 4 мая 2022 г. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-04/germany-says-ready-to-halt-russian-oil-after-eu-agrees-embargo> (дата звернення: 06.05.2022).
13. Кулеба розкритикував ФРН за "нерішучість". Deutsche Welle. 01.05.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/kuleba-rozkrytukuvav-frn-za-nerishuchist/a-61654063> (дата звернення: 03.05.2022).
14. Рейтинг стран мира по уровню демократии. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/democracy-index> (дата звернення: 03.05.2022).
15. "Сепаратистські тенденції у сучасній Росії". Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/separatistski-tendencii-u-suchasniy-rosii-analitichna-zapiska> (дата звернення: 03.05.2022).
16. Підтримка сепаратистських рухів в США як інформаційно-інструментальний проект РФ. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-91887466> (дата звернення: 03.05.2022).
17. Україна наразі не має готового переліку країн-гарантів безпеки – Зеленський. Радіо Свобода. 05 квітня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskiy-peregovory-rf/31786523.html> (дата звернення: 07.05.2022).
18. Будувати з нуля, або Якою може бути майбутня система глобальної безпеки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3449401-buduvati-z-nula-abo-akou-moze-buti-majbutna-sistema-globalnoi-bezpeki.html> (дата звернення: 03.05.2022).